

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Lucie JÍLKOVÉ *Obraz Romů a obraz koncentračního tábora v Letech u Písku v internetových textech*

Předkládaná disertační práce (DP) je dalším z příspěvků k mezikulturní interakci – v tomto případě k začleňování romské populace do českého sociálního a kulturního prostředí. Z rozsáhlé problematiky, která se k tématu vztahuje, se autorka zaměřila na dva dílčí, spolu související problémy, jež vymezuje na s. 1: **K jakým komunikačním záměrům využívají mluvčí a pisatelé romské predikáty a predikáty letského tábora? Jakou reakci na romský predikát a na predikát letského tábora lze považovat za preferovanou a proč?** Tučně tištěné výrazy považuji pro obsah i formu DP za klíčové.

Na DP oceňuji zejména metodologický přístup. České texty s odkazy na romskou populaci byly dosud analyzovány hlavně metodologií stylistiky, kritické analýzy diskurzu či konverzační analýzy. Etnometodologický přístup, zejména využití členské kategorizační analýzy, stojí zatím spíše na okraji zájmu slavistů i bohemistů.

Autorka se soustřeďuje na to, jak je problematika Romů formulována a jak k formulaci přispívají sami Romové. Navíc vsazuje téma do širšího kontextu stereotypů (jen mi není jasné, jak využila v práci závěry z přílohy B). Tím, že DP popisuje a rozebírá mediální texty, jsou její závěry využitelné pro zlepšení a zvýšení účinnosti mediální praxe.

Úspěšná aplikace metodologie na konkrétní materiál je úzce spojena s terminologií. Etnometodologická terminologie se v českém prostředí konstituuje a v některých případech se obtížně začleňuje do již existujícího českého lingvistického názvoslovného systému. Autorka volí termíny, které se začínají v české lingvistice postupně ustalovat, byť některé z nich jsou obsazeny již i jinými významy (např. *metoda*, *predikát* apod.). Bylo by prospěšné, kdyby podrobněji některé z těchto termínů charakterizovala. Požadavek na terminologickou explicitnost podporuje i fakt, že DP překračuje v řadě míst rámec lingvistiky a dotýká se témat kognitivních věd (vědomosti o Romech), historie, etnografie (viz i příloha C), politologie aj., které by mohly výsledky prezentovaného výzkumu využít, popř. se na jejich řešení podílet.

Východiskem DP jsou internetové texty, tedy část mediálního diskurzu. Autorka z nich vybrala velmi zajímavý vzorek, méně pozornosti však věnovala zdůvodnění výběru textů a jejich členění do dvou skupin (majoritní a minoritní diskurz). Domnívám se, že ztotožnění majoritního a minoritního diskurzu s autoobrazem a heteroobrazem je zjednodušené, což autorka připouští (s. 79). Signifikantní je podle mého názoru např. to, že pisatelé některých

zkoumaných textů explicitně žádají, aby se k určitým problémům (letský památník) vyslovili sami Romové (viz např. text na s. 38). Ztotožnění obou termínů by mohlo vést k mylné interpretaci, že minoritní diskurz prezentuje právě názory Romů a oba diskurzy jsou dva etnické pohledy na totéž („my a oni“). Oba diskurzy však ilustrují jinou škálu kategorizace pisatelů – jedince, kteří s Romy sympatizují a svou činností se snaží vzniklé predikáty a stereotypy zpochybnit či vyvrátit, a jedince, kteří na základě deklarované vlastní zkušenosti zkoumané predikáty a stereotypy dále reprodukují: výsledkem je diferenciací většinové populace („my“) na „my“ a „oni“.

DP začíná konzistentním úvodem, v němž autorka stručně, ale výstižně vymezuje metodologické principy svého výzkumu. Dobře se v něm odráží také prostudovaná literatura, a to jak zahraniční, tak i – zřejmě vyčerpávající – české provenience. V další části DP však podle mého názoru autorka ne vždy tato východiska v plné míře zúročila.

Na s. 2 autorka uvádí, že se základní premisou etnometodologického přístupu k tématu – komunikanti disponují metodami (schopnostmi?, aktivitami?) – souvisejí tři etnometodologické termíny (vlastnosti?): jedním z nich je *indexikalita* („řečový akt je konkrétně určen situací, v níž se odehrává“). Za jeden ze základních problémů DP považuji to, že autorka k této vlastnosti příliš nepřihlíží. Tato skutečnost se promítá do několika dílčích problémů:

(a) Z DP není jasné, jak jsou vymezeny některé základní objekty výzkumu.

Pojem *predikát* chápu jako relační kategorii: je však podstatné nejen to, k jaké členské kategorii se vztahuje, ale i to, jak je verbálně (či neverbálně) vyjádřen. Při vymezení členské kategorie etnika autorka upozorňuje, že v českém společenském prostředí variují etnonyma *Romové*, *Cikáni*, *cikáni* (dodejme ještě, že v analyzovaných textech jsou také slova *cigáni*, *cigoši* aj.), a převádí vše – v souladu s některými analyzovanými texty, v nichž se uvádí, že autorům není jasný rozdíl mezi *Rom* a *Cikán* (s. 29) – na společný jmenovatel *Rom* (k tomu viz hedgingově formulovanou podkapitolu na s. 84n.). Nabízí se i jiný přístup – při rozboru textů k tomuto variování přihlídnout a vymezit např. podkategorie *C/cikánský/cigošský* aj. *predikát*, sledovat, zda se predikáty zařazené do těchto skupin liší, zda jsou některé preferovány apod. Tento přístup by mohl plastičtěji popsat romské predikační kontinuum. Uvádí-li se v rozebíraném textu na s. 30, že „*cigoši jsou parazitující, odporný hmyz planety*“, pak autorčinu formulaci „*predikát Romové parazitují na většinové společnosti*“ považuji za zjednodušený.

Při interpretaci textů autorka jen minimálně přihlíží k jejich formě (spisovnost/nespisovnost, pravopisné chyby aj.). Z analyzovaných textů lze vyvodit, že etnonymum *Rom*

převažuje v minoritním diskurzu (pokud není text historicky orientován); etnonyma *Cikán/cikán/cigán/cigoš* nacházíme hlavně v diskurzu majoritním.

(b) Z DP mi také není jasné, jak autorka chápe termín *komunikační záměr* a na základě jakých kritérií jej vymezuje (nejde v některých případech spíše o *textovou strategii*?). Uvádí-li na s. 18, že se v textu něco vysvětluje či zdůvodňuje, z pisatelových formulací to nevyplývá (pisatelé tyto komunikační záměry v sledovaných textech explicitně nesignalizují). Opravdu se pisatel textu na s. 30 „*zamýšlí*“ nad přínosem Romů?

V shrnutí na s. 42 autorka uvádí, že nejčastějšími komunikačními záměry jsou zdůvodnění a vyjádření postoje. Z celé kapitoly však nevyplývá „*snaha... vtipně se začlenit do diskuse, pobavit sebe i ostatní*“. Zde je navíc potřebné vzít v potaz, že humor jako jedna z forem komična se člení na inkluzivní a exkluzivní (satira), který funguje divergentně a signalizuje větší interpersonální odstup. Domnívám se, že prezentované texty vykazují právě exkluzivní humor, jehož komunikačním cílem je výsměch, degradace „protivníka“, distancování se od něj (viz i s *cigany* spojený predikát „*Romové kradou slepice*“, který je podle autorky užit ironicky – s. 31). Není tedy hlavním komunikačním záměrem řady textů *hádká* či *verbální agresivita*? (pisatel v textu citovaném na s. 68 označuje diskusi *tla(c)hat jako tlučhuba*). A není např. predikát o dešti (s. 19) prostředkem textové strategie zvýšit estetičnost a emocionalitu textu?

Je škoda, že tyto komunikační záměry nejsou podrobněji sumarizovány a není sledována jejich hierarchizace. Jejich strukturace by mohla pomoci odpovědět na otázku, proč jsou některé predikáty ponechány bez reakce pisatelů.

V úvodu svého posudku jsem graficky zvýraznil ty části cíle DP, které považuji za klíčové. Vycházejí ze základní etnometodologické premisy a tří etnometodologických termínů. V souvislosti s *reflexivitou* a *popsatelností* autorka vysvětluje, jak situaci jejím popisem dáváme smysl a význam, příp. kdy něco smysl má (s. 2). Tady je podle mého názoru třeba rozlišit *význam* jako pojem sémantické dimenze a *smysl* jako pojem pragmatické dimenze sdělení. Ve formulacích, že *predikáty obsahují, vyjadřují, říkají* apod., autorka tyto dimenze zaměňuje. Adekvátní vyjádření toho, co autorka analyzuje a k jakým závěrům dochází, je *Mluvčí/pisatelé využívají predikáty k vyjádření...* Proto nesouhlasím s tvrzením, že „*romské predikáty jsou tím, co Romům neustále komplikuje život*“ (s. 15). Jak ukazuje příloha C, romským predikátem zřejmě byly některé vlastnosti a aktivity odrážející se v příslovích (např. *mít cikánskou krev*), ten lze dnes přenést i na neromskou populaci. Co Romům může komplikovat život, je užití predikátů v komunikaci a jejich reprodukce a (des)interpretace

v komunikační síti (zde internetové komunikační síti).

V této souvislosti jedna terminologická poznámka: chápe autorka termíny *kategoriálně vázaná aktivita* a *kategoriální predikát* jako synonyma, jak lze vyvodit z textu na s. 4? A není vlastně *kategoriální predikát* součástí sémantické dimenze a *kategoriálně vázaná aktivita* pragmatické dimenze? Jaký je vlastně vztah mezi predikátem a stereotypem?

(c) Na s. 27 autorka naznačuje, že prezentace predikátů je závislá na výstavbě textu: to, co je v jednom textu součástí jeho informačního jádra, může být v jiném textu titulkem apod. Stálo by za pozornost analyzovat tento jev a vysvětlit jej (intertextualitou, mediální komunikační síti apod., jak autorka připouští v závěru DP). Pak by bylo možné vysvětlit některé problémy formulované v kapitole III.1.10.

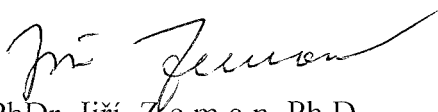
DP má logickou výstavbu. Jednotlivé kapitoly jsou opatřeny přehlednými závěry sumarizujícími dílčí výsledky podkapitol DP. V některých částech DP je však akcentován popis jevu, aniž by byl podrobněji analyzován. Jen výjimečně autorka uvádí dílčí závěr před jeho prezentací (např. na s. 20: komparace majoritního a minoritního diskurzu). Za nedostatek považuji to, že autorka poznámku o formulaci predikátů neumístila do úvodu, ale až na závěr DP.

Kvalitu DP snižují některá opomenutí (např. nejednotnost v bibliografických citacích), „technické“ nedostatky (k čemu se vztahuje odkaz *Quasthoff, 1973* – viz s. 7?) a překlepy.

Shrnuji: Předkládaná DP zpracovává téma zajímavé a aktuální. Využívá moderní metodologii a tvůrčím způsobem ji aplikuje na vybraný materiál. Výklad je logicky vystavěn, dílčí závěry jsou formulovány přesvědčivě a mají oporu v rozboru materiálu. Celkové závěry jsou využitelné v dalších disciplínách zabývajících se romským diskurzem i v interdisciplinárním výzkumu tématu.

Disertační práci doporučuji k obhajobě.

V Hradci Králové 19. června 2009

PhDr. Jiří Zeman, Ph.D.,
Univerzita Hradec Králové